

„Uriember” megszállók és „jogtpró” partizánok?

*A magyar megszálló csapatok népirtó
tevékenysége Ungváry Krisztián értelmezésében*

„Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban”
Ady Endre

Ungváry Krisztián új könyvében¹ feje tetejére áll a világ: a magyar megszálló csapatok történelmi bűncselekményeinek értelmezése során a szerző a hidegháború kezdeti szakaszában megszilárdult avított „elmélet”, „a két totalitárius diktatúra” harcának olyan koncepciója alapján áll, amely megszünteti, „felszámolja” a jó és rossz oldal, az agresszor és a honvédő, a hóhér és az áldozat, a fasizmus és antifasizmus közötti különbséget. Céltudatosan kiiktatja az antifasiszta „narratívát”, számos ponton szinte észrevétlenül tér át elemzéseiben a náci és a szövetséges megszállók, valamint a megszállókat támogató lakossági csoportok magatartásának mentegetésére, sok tekintetben igazolására, noha a holokauszt tényét elismeri és el is ítéli. Részben szakít azzal a kelet-európai hagyománnyal, amely a holokausztot leválasztja a nemzeti történelemről, de „narratívájában” a háborúért, a népiért, a korlátatlan erőszakért a felelősség nagy részét leveszi a náci Németországra, valamint csatlósai válláról, és a Szovjetunióra, Sztálinra, a Vörös Hadseregére, a partizánmozgalomra helyezi át.

Általános nézőpontja az új rezsim legitimációs ideológiájának megfelelő „korszerű narratívaként” vissza-visszatér a Wehrmacht, az SS és szövetségeseik, mindenekelőtt a magyar megszálló csapatok büntetteinek „racionalizálásához”, a valóságos rendszerbeli okok elfedéséhez, végső soron a nácizmus, a népiért egészenek relativizálásához, „normalizálásához” – Ernst Nolte módjára, bár nála is élesebben.² Ungváry könyvét áthatja a civilizációs rasszizmus és a kulturális felsőbbrendűség ideológiája. Számára a nyugati civilizáció még náci és horthysta formájában is az emberi fejlődés abszolút viszonyítási mértéke a sztálinizmus „leleplezésében”. Könyve végén a Szovjetunió

„félázsiai” jellegével szemben ezt az európai kulturális fölényt őszintén és tömören meg is fogalmazza, de szomorúan hozzáteszi: „Válságos helyzetekben azonban a lakoságnak ebből semmi előnye (sic! – K.T) sem származott. Felkészültségük hiányosságai és az emberi alkalmatlanságok sorozata semmivé tette azt a kulturális előnyt, amellyel a megszállók a megszálltak felé (szégyenlősen a „felé” szó szerepel a „felett” szó helyett – K.T) rendelkezhetek volna.” Ezek szerint a holokauszt és maga a náci népirtás pusztán „emberi alkalmatlanságok” és „felkészültségi feszültségek” eredménye, azaz pusztán hiba, nem pedig a német kapitalizmus válságterméke, az európai történelem sok évszázados fejlődési eredménye. Sőt, a szerző végkövetkeztetésében odáig megy, hogy „még a magyar honvédség is (hát még a Wehrmacht! – K.T) jóval közelebb áll a nyugat-európai civilizációhoz.”³ A „nyugat-európai civilizáció”, amelyről szinte semmit nem tudunk meg Ungváry elméleti tekintetben rendkívül szegényes könyvéből, jelentsen bármit is, itt vita nélküli önérték, általánosított, formális és végső viszonyítási pont a holokauszt, a náci és csatlósaik, köztük a magyar megszálló csapatok hároméves szovjetunióbeli rémuralma ellenére.

Célok és módszerek

Ungváry Krisztián mindjárt könyve elején kimondja: egyik fő célkitűzése, hogy a témakör szovjet és kommunista történetírásával el- és leszámoljon. Nem hagy kétséget afelől, hogy Magyarországon e tárgykörben mindenekelőtt az általunk publikált dokumentumkötetre⁴ és annak bevezető tanulmányára gondol. Mindennek ellenére csupán néhány sort veszteget koncepciókra és a kötetre, amely, úgymond, a meg nem történt tudatos népirtást bizonyítja. Nézete szerint, „a történész szakma véleménye a forráskötetről több szempontból is egységesen elutasító volt”. Ám túl azon, hogy megállapítása e vonatkozásban sem állja meg a helyét,⁵ Ungváry és körének kritikáit megfogalmazó kollégái egyike sem tud oroszul, sohasem jártak orosz levéltárakban, s ennél fogva nem tanulmányoztak orosz levéltári forrásokat, nem járatosak a Szovjetunió történetében, nem ismerik a *Rendkívüli Állami Bizottság* (RÁB) tevékenységét: azt pusztán a katinyi tömeggyilkosság dokumentumainak meghamisításával azonosítják. A sok millió oldal dokumentum – amely rögtön az ellenség kiűzése után a helyi lakosok közreműködésével készült – hitelességét és bizonyító erejét is kétségbe vonták, noha azokat német, orosz és osztrák történészek, levéltárosok is publikálják és használják. A „szakmaiság” netovábbja, hogy a dokumentumok hitelességével szemben egyetlen szakmai érvet sem hoztak fel. De ez apróság. Fontosabb maga a ki-rekesztő attitűd, amely azt sugallja, mintha a tudományos igazságnak valamely „historikus” többség kritériuma lenne. Eközben Ungváry a

szerkesztőtársammal és az általam írt szaktudományos válaszcikkeket másokéval együtt⁶ úgyszólván még csak meg sem említi, szakmai ellenérveinkre egyetlen vonatkozásban sem reagál „historiográfiai” bevezetőjében, ami szakmaetikai szempontból is igen aggályos eljárás. Mindeközben – a fantáziátlanság vagy talán a kisstílusú ravaszkodás netovábbja! – könyvének gyakorlatilag ugyanazt a címet adja, mint ami a mi dokumentumkötetünk címe.

Nem ilyen fajsúlyú apróság azonban, hogy a mai orosz történetírásnak szentelt néhány sorában a szerző utalást sem tesz arra, hogy 1989 óta az új hatalmi elitek a balti államoktól Lengyelországon és Ukrajnán át Magyarorszáig lankadatlanul a saját ízlésüknek és érdekeiknek megfelelően íratják át a nagy honvédő háború történetét. Az újraírt történelem pedig magán hordozza a ruszo- és szovjetofóbia minden jellegzetes vonását. Az olvasó számára érthetetlen marad a mai kontextus egésze, az Ungváry álláspontját meghatározó általános szellemi és politikai-hatalmi közeg. A historiográfiai vitát nem helyezi a megfelelő történeti-politikai összefüggésrendszerbe, ahogyan egy történeti munkához illenék. Ungváry gondolkodását és tollát egy jól körülhatárolható ideológiai meggyőződés mozgatja, ami önmagában természetesen legitim eljárás, ám a másféle „narratívák” elhallgatása, vulgarizálása nem erősíti a könyv szakmai hitelességét. Az az állítása pedig, hogy a „nagy honvédő háború” pusztán szovjet fogalom lenne, s mint ilyet feltétlenül ki kell iktatni, ha finoman fogalmazok, a legközhegyesebb tévedés. Ungváry figyelmét ugyanis elkerülte, hogy könyvtárnyi történeti irodalom létezik angol (német, francia stb.) nyelven is a *Great Patriotic War* címszó alatt.

Ungváry „elbeszélő” könyvéből e téren még azt sem lehet megtudni, hogy melyik fél mikor és miért támadta meg a másikat. Úgy fogja fel a „két totalitáriánus diktatúra” harcát, mint ha két egyenlő fél harcolt volna az egyetemes történelmi tértől és időtől függetlenül. E formális és felszínes gondolkodás mögött az a közhegyesen hamis beállítás húzódik meg, amit Ungváry számos helyen fejtegetett már, hogy a két diktatúra azonos módon felelős a háború kirobbantásáért, sőt, e tekintetben a goebbelsi propagandának engedve, a náci Németország, úgymond, preventív háborút indított a Szovjetunió ellen. Bár nem ismernek komoly történészt sem Európában, sem az Egyesült Államokban vagy Oroszországban, aki ezt az intellektuális kőkerkedés tárgykörébe tartozó teorémát komolyan venné, Magyarországon vannak hívei e „tanításoknak”. A fenti okfejtések részei annak a nemzetközi anti-kommunista keresztes hadjáratnak, amely a tudomány perifériájáról nálunk már be-becsúszik a mainstreambe is, az oktatásban pedig immár ez uralja a gondolkodást.⁷ Erre a kirekesztő szellemiségre koncentrálva foglalt állást az ismert liberális történész, Yehuda Bauer, aki az általam elvetett totalitarizmus-„elmélet” alapjáról így vélekedett egy EU-s fórumon 2009-ben: „A két rezsím totalitárius volt, és mégis

teljesen különböző. Az emberiség számára a nagyobb fenyegetést a náci Németország képezte, és a Szovjet Hadsereg volt az, amely felszabadította Kelet-Európát, illetve a náci Németország vereségében a döntő erőt alkotta, valamint felszabadította Európát és a világot a náci rémálom alól. Tényszerűen, nem szándékoltan, a szovjetek megmentették a balti nemzeteket, a lengyeleket, a cseheket és más népeket attól, hogy kiterjessék rájuk a náci népirtást. Ez nem vezetett volna a totális fizikai megsemmisítésükhöz, mint a zsidók esetében, de ezek a nemzetiségek »mint olyanok« eltűntek volna.⁸ Ez az a különbség – vagy az egyik, de döntő különbség –, amelyről Ungváry, noha nagyon pontosan tájékozott, nem beszél. Ugyanis, ha valamiről nem beszélünk, az nincs is. Furcsa történet szemlélet, de ma újra divatos, és Ungváry egész könyvét áthatja: a feltárt – dicséretesen – nagy anyagot torz megvilágításba helyezi.

Ungváry az *antifasiszta narratíva* „dekonstrukciója” nyomán saját világot épít fel a könyv oldalain, s abba szuszakolja bele a feltárt eseményeket, tényyszerűségeket. Emiatt számos ponton a tények teljesen önkényes csoportosítását, az ún. reflektor-módszert alkalmazza, aminek van egy trükkös sajátossága: mintha a kutató egy sötét barlangba ereszkedne le, és csak a számára érdekes, fontosnak látszó tárgyakat világítaná meg, másokra, mint érdektelenekre, pedig egyáltalán nem bocsát fényt. Így jár el például a magyar vezérkar ún. 10-es számú, *narancssárga fűzetével* kapcsolatban is, amelyre a megfelelő helyeken majd részletesebben is kitérek.

A könyve kapcsán adott számos interjújában Ungváry saját érdeként hangsúlyozza, hogy művében ő alkalmaz elsőként e témakörben *szociálpszichológiai* megközelítést. Talán nem sértődik meg a szerző, ha eredetiségét e téren is elvitatom, amennyiben Závada Pál ebben a témakörben nem régen megjelent és széles körben ismert művében írói eszközökkel alkalmazza ezt a módszert. Ungváry – triviális módon – egy közismert amerikai kísérletre hivatkozik, mely szerint a csoportdinamika meghatározó szerepet tölt be egy adott egyén brutalizálódásában, az erőszak elfogadásában és alkalmazásában. Ám ez az egész hivatkozás a szociálpszichológiára rendkívül felszínes, félrevezető és manipulatív. Nem egyszerűen a szociálpszichológiai szakma mint önálló tudomány félreértéséről, durva vulgarizálásáról van szó (bár arról is). Hanem arról, hogy a náci megszállás igazi története döntően nem akörül forog, hogy a katonák háborús feltételek között hogyan veszítik el morális tartásukat s válnak gyilkosokká – ami valóban minden háborúra jellemző. Hanem arról, hogy a náci – és irányításuk alatt a magyar (román stb.) – hatóságok *tudatosan és rendszerszerűen* folyomdtk brutális erőszakhhoz. Az állam által *szervezett* erőszakról van szó! Miközben Ungváry egy helyen leírja a náci vezetők parancsait a háború brutalizálásáról, megsemmisítő jellegéről, a népirtásról és annak megtervezettségéről, másutt mindezt zárójelbe teszi, és éppen

a *rendszerűséget* hallgatja el. Ungváry ezzel a „megközelítéssel” csupán eltereli a figyelmet a döntő tényről, arról, hogy a magyar megszálló csapatok (is) *történetileg* meghatározott módon és *rendszerűen* vettek részt a holokausztban, rendszerűen vettek részt a szovjet lakossággal szembeni népiirtásban a nácik fennhatósága alatt. Szubjektíválja a problémákat ott, ahol az uralkodó tendencia a rendszerűség. A Horthy-rendszer háborús politikája alkalmazkodott – ezt Ungváry sem tagadja – a náci népiirtás politikájához, ami kifejeződött a tömeggyilkosságok módszerességében és eszközrendszerében. De ezt az „alkalmazkodást” nem magából a Horthy-rendszerből, annak negyedszázados, hivatalos rasszista jellegéből és politikájából vezeti le. A horthysta katonai hatalom 10-es számú füzeté azért is értékes forrás, mert ez a *rendszeresség* hitelesen dokumentálódik benne.

A háború jellege – a népiirtás

Ungváry Krisztián – noha tesz bizonyos megszorításokat – *nem ismeri el* a Szovjetunió népei elleni általános náci népiirtás tényét, csak az annak részeként megvalósult holokausztot. De hát Ungváry módszerére – mint fentebb hangsúlyoztam – jellemző, hogy az összetartozó dolgokat elválasztja egymástól, s mint a legójátékban, saját premiszolgáinak megfelelően rakja össze a történetet, az események különféle darabjait, elemeit. Ungváry polemizál azzal a ténnyel, hogy „tudatos népiirtás” történt. Név nélkül, de velünk, a „kommunista propaganda” itt ragadt, megátalkodott, szerencsétlen „rekvizitumaival” vitatkozva, ezt írja a német és magyar megszállók tevékenységét értékelve: „A kommunista propaganda nyomán a történetírás bizonyos irányzatai hajlamosak arra, hogy az ezzel kapcsolatos atrocitásokat egy, a holokauszton túlmutató, tudatos népiirtó politika termékének állítsák be... Az említett háborús bűncselekmények nem tekinthetők ennek, annak ellenére, hogy a német politikai vezetés részéről csakugyan létezett népiirtási intenció.” De vajon komolyan lehet-e venni egy ilyen álláspontot?

Ungváry tulajdonképpen három érvet hoz fel tézisének igazolására, amiket mindjárt maga meg is cáfol – a könyv hemzsege az ilyesfajta belső ellentmondásoktól. Egyik érve, hogy Hitler népiirtó politikájának voltak ellenfelei a náci vezetők és a Wehrmacht tábornokai között, illetve – másodszer –, hogy nem is hajthattak végre népiirtást, mert szükségük volt a lakossággal való együttműködés javítására. (De miért kellett volna „javítani”?) Harmadik érve, hogy a katonák nem voltak tudatában annak, hogy népiirtást hajtanak végre. (Ez utóbbi állítás a *magyar* katonák többségére valószínűleg helytálló.) Mégis – rögtön ellentmondva önmagának – „bizonyos esetekben” elismeri, hogy népiirtás történt. Három „eset” említ. Emberek millióiról van szó!

1. „Leningrád szisztematikus és tervszerű kiéheztetése”.⁹ 2. A hadifoglyok elpusztítása, mert, úgy mond, a náci vezetőség „nem tervezte a róluk való gondoskodást”. 3. A holokauszt.

A szerző eufemisztikus megfogalmazása szerint, a magyar megszálló hadsereg a hadifoglyok kiirtásával csak „áttételesen került érintkezésbe”. Elfelejtí, hogy csak Ukrajnában jóval több, mint 20 ezer hadifogoly legyilkolása szárad a magyar megszállók lelkén (is). De hadifoglyok legyilkolásáról maguk a magyar katonák is beszámolnak. Ráadásul Ungváry, helyesen, elismeri a magyarok aktív részvételét a zsidók kiirtásában, amit korábbi, a „passzív részvétel” hangsúlyozó álláspontjához képest akár előrelépésnek is tekinthetünk.¹⁰

Ungváry szerint tehát „intenció” volt a népirtásra, népirtás is volt, de nem volt *tudatos népirtás*. Ha valaki ezt érti...

Nézzük most a valóságos tényeket! Ungváry régebb óta *intencióról* beszél a náci politikai vezérkar részéről, holott a népirtásra vonatkozó hitlerista dokumentumok *parancsok* voltak, nem egyszerűen intenciók – ezt pedig a hadtörténet iránt érdeklődő Ungvárynak evidens módon tudnia kell(ene).

Mi történt hát valójában? Az olvasó kedvéért csaknem szó szerint megismétlem a *Századok* folyóiratban írt Ungváry-kritikám ide vonatkozó részét (persze nem számítok arra, hogy Ungváry az érveket másodjára figyelembe veszi!). A népirtás tekintetében mind a tervekben, mind a technikai-stratégiai parancsokban, mind a gyakorlati kivitelezésben összefüggés állt fenn, ha nem lenne morbid, azt mondanám, hogy a terv és a végrehajtás között *harmónia* jött létre. Ungváry *hic et nunc* egész egyszerűen „elfeledkezett” az *Ost-tervről*, amely 30–50 millió emberben határozta meg az elpusztítandó szlávok számát és a zsidók teljes kiirtását egyazon oldalon. A valóságban a terveket nem hogy nem lehet szembeállítani a gyakorlattal, hanem a náciak – a kezdeti nehézségek után – messze túlszárnyalták az előzetes előírásokat, s az áldozatok száma már 1941 végén meghaladta az egymilliót, noha a tömeges likvidálás alig volt túl az első kísérleteken.¹¹

Az Ungváry által emlegetett tábornoki „tiltakozások” sohasem vezettek a népirtás leállításához, sőt, maga a Wehrmacht egyre mélyebbre süllyedt ezen a téren is. Délen például, 1942 telén, Manstein tábornok saját hatáskörben döntött a krimi zsidók kiirtásáról a meleg holmik megszerzése érdekében. Nyilván a „tábornoki ellenállás” mitológiájához tartozik, hogy Ungváry elhallgatja: a komisszár-parancs nem csak a komisszárokra vonatkozott egyedül. Amikor Ungváry korábban – kizárólag náci dokumentumok alapján – viszonylag kis számú komisszár kivégzését rekonstruálta, „elfeledkezett” arról, hogy e parancs a zsidó hadifoglyok mellett elvben minden kommunista vöröskatonára és parancsnokra kiirtását is magában foglalta. Márpedig ha ezt nem hangsúlyozzuk, akkor megakadályozzuk annak megértését, hogy a náci katonai vezetés egy előre eltervezett és konkrét parancsokban is

előre megformált, tudatos népirtásra törekedett, és a népirtást rendkívül radikális módon meg is valósította. Az viszont kétségtelen, hogy azt a Vörös Hadseregnek köszönhetően nem fejezte be! Aron Shneer, lett–izraeli történész egy igen érdekes tanulmányában a népirtás kérdéskörét elemezve, ugyancsak a náci vezetőség parancsainak belső összefüggéseire hívja fel a figyelmet, ami nélkül nem érthető meg a népirtó szándék tudatossága, tervszerűsége és gyakorlati megvalósítása közötti összhang. Magában a „komisszár-parancsban” a népirtás egyik fő irányának megjelenését kell látnunk, amely a kommunista ideológiai befolyás fizikai kiirtását tűzte ki célul a Vörös Hadseregben, amit végre is hajtott. Tehát a parancs mindenkire vonatkozott, aki a kommunista ideológia potenciális képviselője. A komisszár-parancs a kivégzések konkrét végrehajtását a Wehrmacht és az SS együttműködésére bízta. Még a Szovjetunió megtámadását megelőzően megszületett a hírhedt május 13-i Keitel-parancs, amely büntetlenséget irányzott elő a szovjet civilek elleni katonai bűncselekmények esetében (!), és különösen is kitágította a Wehrmachtnak a holokausztban és általában a népirtásban játszott szerepét. E parancsokban, direktívákban a „zsidó-kommunista”, „zsidó-komisszár” azonosítások oly erőteljesek voltak, hogy a katonák maguk is azonos fogalmakként kezelték a zsidókat és a kommunistákat, a zsidókat és a szovjethatalom képviselőit. (Ez vonatkozik a magyar katonákra is, különösen 1942 tavasza, a vezérkar ún. 10-es számú füzetének kiadása után, amely tételesen ebben a fogalomrendszerben íródott.) Az antiszemita és oroszellenes népirtás tehát szorosan összefüggött az antikommunista tömeggyilkosságok rendszerével, nem voltak világos elválasztó határok. Vagyis a kivégzéseket mindig konkrétan „racionalizálták”.¹²

Mindezeket a *Biztonsági Szolgálat* 1941. július 2-i – Heydrich által aláírt – direktívája „szintetizálta”. A parancsot a szovjet területeken állomásozó SS és a rendőrség parancsnokainak címezték. A direktíva 4. szakasza, amely a „Kivégzések” címet viselte, pontosan meghatározta a megsemmisítendő ellenséget. A kivégzendők felsorolása megmutatja a népirtás igazi arcát: „...a Komintern munkatársai és az összes hivatásos kommunista államférfi; felső- és középszintű munkatársak a pártban és az alsó szintű aktív munkatársak a Központi Bizottságban, a területi és kerületi bizottságok népbiztosai. Zsidók – párttagok és állami szolgálatban állók, és más radikális elemek (diverzánsok, szabotőrök, propagandisták, orvlövészek, gyilkosok, uszítók stb.)”. Így lesz a népirtás gyakorlata teljessé és általánossá.¹³

Ungváry egész egyszerűen elhallgatja, hogy a Vörös Hadseregben ilyen parancsokat nem adtak ki!

És Ungváry akkor még nem is említette a népirtás belorussziai rémtörténetét, amely valóban kivételes, de nem abban az értelemben, ahogyan ő ezt más „esetekre” alkalmazta, hanem világtörténelmi értelemben. Mindenekelőtt a belorussziai falvaknak, tanyáknak, tele-

püléseknek a lakossággal együtt való megsemmisítésére gondolok. Elkerülte szerzőnk figyelmét, hogy a nácik és bűntársaik csak Belorussziában 9200 falut, tanyát, települést gyújtottak fel, de voltak falvak szép számmal, amelyeket nem is egyszer égettek fel. A majd tízezres adatból 5295 falut lakossággal együtt gyújtottak fel vagy semmisítettek meg. Ráadásul a falvak 63 %-át már a sztálingrádi ütközetet követően, 1943-ban égették fel. Összességében szovjet Belorussziában minden harmadik ember: 2 230 000 a náci népirtó politika áldozatává vált.¹⁴

Mindennek tükrében Ungváry sztorija az erőszak fokozatos csökkenéséről csupán a képzelet szüleménye. Ungváry szerint, a – fentebb már említett – hírhedett, 1942 áprilisában kiadott 10-es számú ún. narancssárga füzetet, amely a vezérkar instrukcióit tartalmazta (a Honvéd vezérkar főnöke, Szombathelyi Ferenc neve alatt), én tévesen értelmezem, mert a „füzet” nem radikalizálta a partizánok elleni harc módszereit, hanem éppen ellenkezőleg hatott a harc módszereire.¹⁵ A történeti valóságban azonban az általunk kiadott szovjet dokumentumok alapos áttanulmányozása is meggyőzhet bárkit arról, hogy Ungváry e tekintetben is félreértelmezi az eseményeket, és hallgat fontos körülményekről.¹⁶ 1942 tavaszától a területileg egyre kiterjedtebb harcok módszereiben új elem volt, hogy pl. Ukrajna vagy Belorusszia területein – mely utóbbi az elemzés szintjén csaknem teljesen elkerüli Ungváry figyelmét (reflektor-módszer!) – a partizánharc jelszava alatt falvak sokaságát lőtték tűzérségi lövegekkel, sőt még repülőgépről is, s mint imént jeleztük, többségüket felgyújtották és tömeges kivégzéseket hajtottak végre, 1942 nyarától 1944 nyaráig folytatólagosan. A visszavonulás – éppen a parancsnokok nyomására is – inkább dühöt váltott ki a megszállókból,¹⁷ és a partizánharc ürügyén intenzifikálták a népirtást. Csupán „izelítőül”: „A második hadművelet a jelinói erdőben¹⁸ 4-5 napig tartott. ...útkj során a magyar megtorló különítmények gyújtogattak, békés polgárokat lőtték agyon, fosztogattak, nőket erőszakoltak meg...” A belorussziai események sokaságából is érdemes felidézni az Ungvárynál „útbiztosításként”¹⁹ szereplő eseményeket, amelyek a Zsabinka–Kobrin vasútvonal mentén történtek 1943 őszén (!): „Azok a falvak és tanyák, amelyek közel voltak a vasútvonalhoz, nagyon gyakran estek áldozatul a magyar alegységek gáztetteinek. Géppisztolyokkal, géppuskákkal és más fegyverekkel... először a falut lőtték, azaz összűz alá vették a falut, majd láncot alkotva támadást indítottak, felgyújtották a kunyhókat és egyéb építményeket. Ezután összeszedték az állatokat, az élelmiszert és különféle tárgyakat, szekérre pakoltak és elvittek mindent. Az egész lakosság fedél nélkül maradt. Ilyen gáztetteket nagyon gyakran elkövettek.” Vagy 1944 áprilisában a felgyújtott belorussziai Zburazs falu lakói így vallottak a tábornoki perben: „De a magyaroknak ez nem volt elég: valamikor áprilisban (...) megtámadták Zburazs falu lakóit is, azokat, akik az erdőben, földalatti kunyhókban éltek, és megalázták, megerőszakolták a lányokat és

asszonyokat. Ezen kívül a magyarok 1944 áprilisában aknavetővel lőtték a falu lakóit, azokat, akik a Gvoznycica és Boguszlavszka közötti erdőkben rejtőztek el. Ekkor védtelen lakosok is meghaltak, miközben a magyarok nagyon jól tudták, hogy ott békés lakosok tartózkodnak.” A kötetünkben szereplő ugyancsak munkaszolgálatos- dokumentumok tükrözik a népirtás folyamatát,²⁰ amelyeknek elidegeníthetetlen része volt a szovjet lányok és asszonyok megbecstelenítése, gyakori meggyilkolásuk gyermekeikkel együtt. De ez csak néhány példa a sok száz és ezer közül, amelyek a népirtás radikalizálódását illusztrálják a visszavonulás folyamatában.²¹ Ami Ungváry Krisztiánt meglepészté, az az a körülmény, hogy a zsidókkal szembeni tömeggyilkosságok valamelyest valóban alábbhagytak. A zsidók ugyanis „elfogytak”. Bár a népirtó szándék, mint láttuk, éppen a 10-es számú füzet nyomására is fennmaradt. A gyakorlati végrehajtás ösztönzésére a magyar parancsnokságok falhirdetményeken is kifejezték a 10-es számú „füzet” szellemét, amely forrás dokumentumkötetünkben Ungváry figyelmét elkerülhette. Íme, egy ilyen dokumentum 1942 nyaráról a voronyezsi területről: „Felhívás az ázsiai vöröskatonákhoz... Célunk felszabadítani titeket a zsidóuralom alól... Ne harcoljatok ellenünk, irsátok ki a zsidókat, szabadítsátok fel Oroszországot!” Vagy van egy másik falhirdetmény ugyanebből a periódusból Voronyezs városából: a „civil lakosság rendszabályozását” előíró dokumentum 15. pontja elrendeli: „Az összes zsidók, férfiak, nők, gyermekek 24 órán belül kötelesek jelentkezni a katonai parancsnokságnál. Aki ezt elmulasztja azonnal meg lesz torolva (sic! a magyar verzióban). Megtorlásban részesül az az orosz nem zsidó egyén is, aki zsidót elrejt vagy zsidóval szóba áll.”²²

Összefoglalóan. A népirtó háborúban több mint 13,5 millió civil állampolgárt semmisítettek meg a rendszerszerűen működő náci tömeggyilkos gépezet és a fennhatóságuk alatt gyilkoló megszálló csapatok, köztük a magyar megszálló egységek is. Ehhez jönnek a legyilkolt, megsemmisített szovjet hadifoglyok milliói, a városokban és falvakban lebombázott tömegek százezrei. Ugyancsak a népirtás kategóriájába tartozik a Németországba – halálra dolgoztatás céljából – elhurcolt száz- és százezrek... Mindez nem történhetett volna meg a résztvevő rezsimek rendszerszerű népirtó politikája és katonapolitikája nélkül. Pontokba szedve a „tudatos népirtás” lényegét, így összegezhettünk:

1. A megsemmisítő háború fogalma magában foglalja a tudatos népirtást. Célja a német életér megszerzése a Szovjetunió területén és az „életér” lakosságának teljes vagy részleges kiirtása, a Szovjetunió népeinek gyarmati alárendelése, rabszolgasorba kényszerítése, a nemzeti vagyon elrablása az ott élő népek államiságának totális felszámolása útján.
2. A megsemmisítendőek kategóriái nemtől, kortól függetlenül: a zsidók, a kommunisták, a komisszárok, a szovjet aktivisták, a magasabb rangú tisztségviselők, pártfunkcionáriusok. a párt

és a Komszomol tagjai, hazájuk hatóságaival, azaz a szovjet hatóságokkal együttműködők, partizánok, partizángyanúsak, diverzánsok, a megszálló hatóságokkal nem együttműködők stb. E kategóriák természetesen bármikor azonosíthatók voltak a „zsidó-kommunista uralom ügynökeivel”, vagyis bárkivel. Mindez nem mond ellent annak, hogy a megsemmisítésnek is megvolt a maga – gyakran változó – hierarchiája.

3. A gyakorlati megvalósítás történelmileg példátlan „esemény sor”, vagyis a náci népirtás – amely csak a „modern társadalom” teljes mozgósításával jöhetett létre – a kapitalizmus válságtermékeként, annak egyik politikai formájaként, működésmódjaként funkcionált.
4. A megsemmisítő háború ideológiája: a fajelmélet, valamint az antikommunizmus, antimarxizmus, antiliberalizmus radikális formaváltozatai.
5. A végrehajtás eszközei: az SS kivégzőosztagai, büntető osztagok, rendőri kivégző osztagok, maga a Wehrmacht, a náci Németországgal szövetséges államok (és mozgalmak, pl. az Ukrán Nacionalisták Szervezete, az Ukrán Felkelő Hadsereg) megszálló csapatai (Magyarország, Románia, Olaszország, Szlovákia), a helyi lakosságból verbuvált kivégző osztagok – mindenekelőtt ukránok, lettek, litvánok, finnek.

A partizánok és a polgárháborús szindróma

Ungváry Krisztián a partizánok szerepének megítélésében is alapjaiban forgatja ki az eseményeket az eredeti kontextusukból.²³ Nem ismeri fel a szélesebb kereteket, nevezetesen, hogy a nagy háborús szembenállás alapvető homlokzata mögött egyfajta *polgárháború* is zajlott. Nemzeti, etnikai ellentéteket lát ott is, ahol szociális és politikai ellentétek a meghatározók. Az alig 20 évvel korábban befejeződött polgárháború emléke még élt, a régi szociális és osztályellentétek helyét újak foglalták el – mindenekelőtt ukrán területeken. A szovjet partizánok – bár vegyes társadalmi közegből verbuválódtak – szilárd hazafias tömböt alkottak az idegen betolakodókkal szemben. Ungváry felfogásában – valamiféle „úriemberség” jegyében – a partizánok „lerontják” a népirtó, megsemmisítő rablóháború stílusát, eleganciáját. A partizán-ellenállás hovatovább illegitim ellenállásnak minősül. Az SS, a Wehrmacht és magyar (román, lett, ukrán stb.) bűntársaik nem ilyen partizánmozgalmat érdemeltek volna. Ungváry elemzésének folyamatában – mint valami ideológiai emlék a régmúltból – elsikkad, hogy a partizánok, akárcsak a Vörös Hadsereg, a hazájukat, kultúrájukat, végső soron a Szovjetunió népeinek fennmaradását védelmezték, ami Ungváry számára egyenlő Sztálinnal. Lelke rajta. Ungváry életidegen,

ahistorikus beállítódása kevés empátiát mutat az elpusztított szovjet lakosság, köztük több millió legyilkolt gyermek iránt, miközben könyve végén szomorúan megjegyzi, hogy az egyik magyar háborús főbűnös horthysta tábornok kilenc évnyi munkatábor után magas vérnyomással szabadult... Ajánlom a szerzőnek, hogy olvassa újra dokumentumkötetünkben Ágya-Papp tábornoknak a perében elmondott „zárszavát”.

Abban igaza van Ungváry Krisztiánnak – ma ezt Oroszországban is kevesen hangsúlyozzák, bezzeg a szovjet történetírás misztifikálta –, hogy a partizánmozgalom (és persze a Vörös Hadsereg) alapvető szervező ereje a kommunista párt volt. De ki más szervezhette volna, ha nem a kommunisták? Ezért is ellentmondásosak Ungvárynak azok a megjegyzései, amelyek a partizánok „elvtelenségére” vonatkoznak – természetesen dokumentálatlanul. Nála a kivétel a szabály... Az állig felfegyverzett megszálló csapatokkal és bűntársaikkal szemben a fosztogató, csupán a túlélésben gondolkodó bandáknak semmi esélyük nem lett volna. A partizánmozgalom különösen fontos szereplője volt a hátszágai harcoknak, ahol, és Ungvárynak ebben igaza van, több százezer szovjet állampolgár állt hosszabb-rövidebb időre az ellenség oldalára. Igaza van abban is, hogy főként Nyugat-Ukrajnában és a balti területeken friss volt az emléke annak, hogy a szovjet annexió után a tulajdonos osztályokat jórészt kisajátították, és a sztálini rendszer szabályait elutasító lakossági csoportok erőszakos elnyomása bizonyos illúziókat keltett a német támadás után a tekintetben, hogy visszaállnak a régi, megszokott viszonyok a nemzeti örendelkezés alapján. Tudjuk, ez nem így történt. De ebből Ungváry nem tud komoly következtetést levonni. Az okok és okozatok láncolatában elkeveredik, hol felcseréli őket, hol önkényesen válogat az események közül.

Pedig Ungváry pontosan tudja, hogy kik alkották a nácik és csatlósok társadalmi hátterét a helyi lakosság körében, de nem tulajdonít a dolognak igazi jelentőséget. A Szovjetunió megtámadásával egyidejűleg, főként Ukrajnában (de nem csak ott!) a fegyveres osztagok a lakosság szovjetellenes, döntően a szovjetrendszer elnyomó intézkedéseinek leginkább kitett csoportjaiból, részben a régi hatalmi elitekből és kiszolgálóikból, vagy részben a szovjethatalom által vagyontól megfosztott emberek csoportjaiból verbuválódtak. Ungváry könyvének borítóján olyan kép látható, amelyen a helyi lakosság egy csoportja koszorúval köszönti a német és magyar katonákat egy aratóünnepségen. Számára ők a lakosság, a „kollaboránsok” (egyik) kategóriája, az „együttműködők”. Ám Ungváry itt is „erdőbe” viszi az olvasóit, amelyből ő maga sem talál ki. Nem érti, hogy a háború logikájának megfelelően a kollaboráció tartalmát a szovjet hatóságok határozták meg. A történészek is ebből a realitásból kell kiindulnia, nem pedig a megszállók logikájából. Ungváry nem érti, hogy a szovjet hatóságok szemében a megszállók *ab ovo* bűnözők, hiszen népiértő bűnös háborút folytatnak a Szovjetunió ellen. Ez nem nagyon bonyolult kérdés. Ezért érdemes lett

volna a kutatónak megismerkednie a dokumentumkötetünk bevezető írásában teljes terjedelmében idézett politikai bizottsági határozattal, amelyet 1942. október 14-én fogadtak el: „A hitlerista területablók és bűntársaik felelősségéről Európa elfoglalt országaiban elkövetett gonosztetteikért” címen.²⁴ A dokumentum alapján teljesen világos, hogy – elvben – csak a náci és szövetséges hatóságokkal való aktív együttműködőket tekintik kollaboránsoknak, vagyis a fegyveres szolgálatot teljesítőket, a megszálló hatóságok hivatalnoki alkalmazottait, besúgókat, kémeket, akik a helyi lakosságból verbuválódtak, mégpedig azzal a céllal, hogy segítsék az ellenséget a polgári lakossággal, a hadifoglyokkal, a vöröskatonákkal való leszámolásban, hogy fenntartsák a náci uralmi rendet. *Tertium non datur*. Ungváry állításával ellentétben, szó sincsen arról, hogy a szovjetek, netán Sztálin ideológiai kérdést csináltak volna a kollaborációból. Közismert, hogy Sztálin 1943-ban még az egyházzal is kibékült.

Nem véletlen, hogy a partizánmozgalom keletkezése elválaszthatatlan attól az általános harctól, amelyet a helyi lakosság megszállókat támogató tömegeivel szemben is folytattak. Ám Ungváry nem számol azzal, hogy ennek a harcnak volt egy fontos sajátossága: a polgárháborús szindróma. A szerző azonban e harc egyik fontos elemét, éppen és nem véletlenül a partizánmozgalmat kiemeli az *egészből*, attól függetlenül, külön tárgyalja. A megszállók borzalmas, az emberiség történetében mind mennyiségi, mind minőségi értelemben példátlan bűneit csökkenti, minimalizálja azáltal, hogy a honvédő antifasiszta partizánmozgalmat teszi meg bűnbaknak, részben a népirtó vérengzés okának, de legalábbis „az erőszakspirál” fokozásában játszott szerepét domborítja ki. Ráadásul a goebbelsi terminológiával operál, amikor a partizánok tevékenységét *terrorizmusként* azonosítja.²⁵ Noha a partizánmozgalom levéltári forrásainak ismeretéről nem tesz tanúságot a szerző (hacsak a német és magyar katonaság dokumentumait nem tekintjük annak, mint Ungváry teszi), mégis megfellebbezhetetlen véleménnyel áll elő. Értékelése szerint, „a legtöbb partizáncsapat nem a megszálló katonaságot, hanem a megszállókkal együttműködni hajlandó lakosságot tekintette fő ellenfélnek”.²⁶ Értsd: a partizánok a civil lakosság körében gátolták a megszállókkal való együttműködést, szervezték a megszállás elleni harcot, és lehetőségeik szerint leszámoltak az ellenséghez álltál egyénekkel. Ungváry hosszan elidőz a partizánok által elkövetett bűncselekményeknél. Úgy véli, hogy a partizánok kegyetlensége és a megszállók kegyetlensége nem különbözik egymástól,²⁷ mintha bűnös dolog lett volna már önmagában az is, hogy a lakosságot a náci megszállók megölésére ösztönözték. Úgy tesz, mintha két egyenlő fél harcolt volna. Farizeus álláspontját még Ilija Ehrenburg ismert „Öld a németet” vagy „A német” című írására is kiterjeszti. De nem említi meg, hogy Sztálin a nyilvánosság előtt éppenséggel elhatárolódott tőle azzal, hogy nem általában a németeket tekintette ellenségnek, hanem csak

a német megszállókat. Akkoriban hangzott el aforizmává lett mondata, hogy „a Hitlerek jönnek-mennek, de a német nép marad”. Ungváry nem említi ezt a közismert tényt, mert nem illeszkedik a koncepciójába. Az „erőszakspirál” felpörgetésére vonatkozó egész elképzelése szakmailag hasonló módon megalapozatlan. A magyar katonák jelentéseire, naplóbejegyzéseire támaszkodva bemutat a partizánok által elkövetett néhány borzalmas gyilkosságot, és ezek alapján arra jut a szerző, hogy lám, a partizánok így provokálták a megszállókat, s ezáltal fokozták az erőszakot, hogy a lakosságot megfélemlítsék. A sematikus, prezentista gondolkodás szép példája ez, amely híján van minden történelmi empátiának. Hiszen csak a mi dokumentumkötetünkéből tucat számra hozhatott volna Ungváry példákat arra, hogy a magyar megszállók miféle rémtettekkel, szadista kínzásokkal igyekeztek a partizánmozgalmat vérbe fojtani. Csakhogy ebben az összefüggésben a tények ilyen egymás mellé állítása nem stimmel: mert nem az a kérdés, ki kezdte. Logikája szerint először a partizánok visszaütöttek... Ez lehet a mindennapi ember vulgáris szemlélete, de ez alapján történetileg semmi nem érthető és semmi nem is magyarázható meg. Mégis a valóság az, hogy mire a partizánok elkövethették „terrorista bűncselekményeiket”, addigra már honfitársaik, rokonaik százezreit, millióit pusztították el a náci és csatlósai. Másutt Ungváry maga írja le, hogy Kovpak, a híres ukrán partizánvezér partizánjaival szemben a megszállók kezdettől a „felperzselt föld” taktikáját alkalmazták.²⁸ Ráadásul, hogy egy újabb, önmagában álló ellentmondására utaljak, a szerző nem von le következtetést abból, hogy a náci és csatlósai megszálló csapatai a népiirtást büntetlenül követhették el a legborzalmasabb kínzásokkal együtt, míg a partizánok által elkövetett bűnesetek miatt lefolytatott számos dokumentált perről van tudomásunk. Ha Ungváry ebből következtetést vonna le, az megint nem illeszkedne abba a prekonceptióba, hogy a „sztálinista” partizánok (akik Ungvárynál nem a hazájukat, a családjukat, a földjüket védték, hanem a sztálinista rendszert!) az erőszakot radikalizálták. (Vagy talán nem kellett volna ellenállniuk?!)

Ilyenformán az egész „spiráleméletnek” a világon semmi értelme sincsen, ha csak az nem, hogy a partizánok tevékenységét Ungváry ki akarja rekeszteni a honvédő harcokból, hogy lehúzza őket a holokauszot végrehajtó, civilek millióit likvidáló megszálló erők színvonalára.

Tehát a „partizánkérdést” nem lehet tárgyszerűen elemezni anélkül, hogy ne helyeznénk bele a polgárháborús-világháborús összefüggésrendszerbe, amikor a frontnak – tetszik, nem tetszik – csak két oldala van, és az eszközöket a háborús feltételek meghatározzák, hiszen tudjuk és emlékezünk arra, hogy a náci keleten másfajta háborút vívtak, mint Nyugaton! Hasonlóképpen nem szabad leegyszerűsíteni a kollaboránsproblémát, hiszen sok ága-boga van, de Ungváry könyvében e vonatkozásban is csak különálló részeket látat, csupán egymás mellett létező események vannak...

Ungváry azt helyesen mondja, hogy a „kollaboránsoknak” is van olyan kategóriájuk, csoportjuk, akik maguk is áldozatok voltak. Például az a hadifogoly, akit lelövés terhe mellett besoroztak a Wehrmacht-ba Sztálingrádnál. (Persze, a katonáknak – ellentétben azzal, hogy Ungváry 40 %-ról beszél – 15-20 %-a volt szovjet hadifogoly.)²⁹ De nem áldozat a policáj, a besúgó, a megszálló hatóság hivatalnok, a büntetőosztagos stb. Egy differenciáltabb megközelítésben még a magyar megszálló katona is áldozat, hiszen nem önként csatlakozott a náci területrablókhoz, nem tudta, miféle népirtásnak lesz része – ő a Horthy-rendszer áldozata.

Ungváry maga is érzi, hogy álláspontja nagyon ellentmondásos, hiszen megjegyzi: „A keleti front annyiból különleges hadszíntérnek számított, hogy itt az egyes területeken a megszállók szabályszerű népfelkeléssel álltak szemben. Másrészt a megszállók ereje kevésnek bizonyult ahhoz, hogy a lakosságot meg tudják védeni a partizánok bosszújától.” „Kik a népfelkelők” a „náci üllő és a szovjet kalapács között”?³⁰ Eddig úgy tudtuk, a partizánok. De Ungváry fejtegetéseinek logikájából az következik, hogy a náccal és a magyar megszállókkal hol együttműködő, hol engedetlenkedő, a holokausztban tevékenyen résztvevő ukrán, lett, litván terrorszervezetek, amelyek a nemzeti függetlenség zászlaját is kibontották, noha a náci hatóságok számára a nemzeti függetlenség követelése *eo ipso* elfogadhatatlan volt.

Ungváry azonban a maga „téziseit” nem közvetlenül Goebbelstől veszi. Az ő szellemi vezérő cillaga a partizánháború kérdésében – a szovjet források durva negligálása mellett – (nem mentség, hogy nem tud oroszul!) egy szélsőjobboldali, lengyel-német történész, Bogdan Musial. A „vodkafőző és erőszakoskodó, terrorista partizánok” ellenmitoszát, amely a szovjet történetírás steril „hősmítoszai” helyére került, szintén Musialtól és A. Gogun pétervári ukrán történésztől vette át.³¹ Az „új narratíva” érdekében erre volt szüksége. Pedig Ungváry tudja, hogy a szovjet történetírás elhallgatásai – a partizánok és a szovjet katonák által elkövetett bűncselekmények negligálása – mellett a szovjet irodalom és filmművészet sok mindent megmutatott abból, amit ő úgy nevez interjúinak sokaságában is, hogy a „partizánmozgalom nem volt hatékony”, csak az „erőszakspirált” srófolta fel.

Vaszil Bikov, a legnagyobb orosz író évtizedekkel korábban, 1975-ben magyarul is megjelent *Hajnali élni* című nagyszerű kisregényében éppen ezt a problémát ábrázolta. Ungváry nem érti, hogy ez a „nem hatékony” ellenállás volt az – mind a Vörös Hadsereg, mind a partizánmozgalom részéről –, amely a nagy vereségek és a valóban borzalmas emberáldozatok idején, 1941–42-ben megmutatta országnak-világnak, hogy a sokkal magasabb *technikai* civilizációval a Szovjetunióra rárontó nácik – győzelmes csatáik ellenére – először kerültek szembe komoly, kitartó, az utolsó lőszerig harcoló ellenállással. Azt is figyelmen kívül hagyja, hogy a kezdetben valóban szinte az utolsó

emberig hősi halált halt partizánok olyan „homokszemeket” jelentettek a németek és csatlósai katonai gépezetében, amelyek jelentős erőket kötöttek le a háterszágban, és demoralizálták az ellenséges erők katonáit, amiről tulajdonképpen Ungváry is beszámol, de nem hisz a saját maga által feltárt tényanyagban sem. Mindennél fontosabb számára az antifasiszta „narratíva” ideológiai felszámolásának igénye. Valóban nehéz pontos adatokban felmérni azokat a károkat, veszteségeket, amelyeket a partizánmozgalom az ellenségnek okozott. Azonban az az önkényesség, ahogyan Ungváry könyvében sok helyen eljár, nem állja ki a tudományos kritikát. Semmilyen forrásra nem utalva, hasra ütésre közöl innen-onnan összeszedett adatokat.³²

Ungváry azonban ezt a „felülvizsgálatot” koncepciózusán hajtja végre. Ennek keretében lényegében azonos fogalmakban tárgyalja a Wehrmacht és az SS, a megszálló csapatok és a szovjet ellenállás sajátosságait. Ide tartozik az is, ahogyan a „felperzselt föld” taktikáját megközelíti, mintha mindkét fél ugyanazt a módszert alkalmazta volna azonos premisszáknak alapján.³³ Pedig pontosan tudja, hogy Hitler a szovjet elleni háborút megelőzően dolgoztatta ki a megsemmisítő háború részeként a „felperzselt föld” taktikáját és alkalmazta azt az utolsó töltényig. Sztálin pedig a Wehrmacht háterszágának megbénítása céljából térben és időben korlátozott módon más célok és feltételek között alkalmazta ezt. Ungváry a célok tekintetében a katonai szembenállás értékelésében sem tesz minőségi különbséget a felek között. Ennek érdekében akár hamisított történeti dokumentumok felhasználásától sem tartóztatja meg magát.³⁴ Sőt dokumentálatlan és tulajdonképpen teljesen értelmetlen mondatok közlése sem idegen tőle, mint például: „Sztálin ugyanis a német féltől függetlenül szintén mindent megtett a háború totálissá fokozása érdekében.”³⁵ Ezek szerint Sztálin egy külön háborút vívott volna a Szovjetunió ellen? Vagy a németek ott sem voltak? Miféle ideologikus megközelítés? Ungváry az erőszak önkényes tereit hozza létre a történetileg konkrét időből és térből kilépve. Így módon a történész szakma minden lehetséges szabályát felrúgta.

Ungváry könyve a feltételezések könyve. Vesz egy-két forrást innen-onnan, néha kap valamilyen forrást egy orosz történésztől, máskor egy német történésztől vesz át valamit (dr. Stopper), látszólag ugyanarra problémára utalón, de közelebről nézve, teljesen délibábos forráshasználatról van szó. Mindez a valóságban egyetlen célt szolgál, nevezetesen azt, hogy a *náci-szovjet azonosság* ideológiai posztulátumát dúcolja alá. Ebből a szempontból tanulságos, hogy egyik alapvető mondanivalója: a szovjet partizánok nem voltak elég szervezettek, alig okoztak kárt a Wehrmachtnak éppen a brjanszki erdőben, s tévedett a teljes szovjet hadvezetés, amikor a kurszki csata időszakában rendkívül jelentősnek tartotta a partizánvevényeséget. De mire is megy ki ez a képtelen állítás? „Mindezek után felmerül a kérdés – írja szerzőnk –, hogy mi volt az oka annak, hogy a partizá-

nok ennyire kevésbé foglalkoztak a Wehrmacht elleni akciókkal.” (Mi lett volna, ha többet foglalkoznak??? Rossz belegondolni...) „Erre a jelenségre téves lenne csupán egyetlen magyarázatot találni... Legfontosabb tényezőnek azonban *feltehetően* (kiemelés – K.T) az tekinthető, hogy Sztálin a partizánoknak elsősorban azt a feladatot szánta, hogy a lakosság felé prezentálják a szovjethatalmat. Ez sokkal fontosabb volt, mint a német katonai apparátus elleni fellépés. Ebből adódik az a kínos következtetés, hogy a partizánok akciói elsősorban a lakosság terrorizálásában és sokkal kevésbé a németek elleni fegyveres harcban ragadhatók meg.”³⁶ Ungváry elemzése itt végleg kicsapja a biztosítékot. Ugyanis először csak feltételez valamit, mert nincs rá dokumentum, nem járt Sztálin archívumában (de legalább átnézte volna a brjanszki partizánokra vonatkozó levéltári forrásokat!), majd rögtön a következő mondatban már a könyv alapkoncepciójaként jelenik meg, amit majdnem szó szerint megismétel a mű végén is! Miféle történetírás ez?

Ám ha valódi orosz forrásokba tekintünk be, akkor egy másik képet látunk! Kiderül, hogy a gyenge, szárnalmas partizánmozgalom milyen mértékben foglalkoztatta a Wehrmacht és az SS egységeit, mondjuk, a már fentebb emlegetett Belorussziában – még pedig a német tömeggyilkosok elbeszélésében. 1943-ban a partizánok a köztársaság területének 60 %-át tartották ellenőrzésük alatt, ami azt a feladatot vetette fel a partizánok és a földalatti pártszervezetek számára, hogy miképpen mentse ki a lakosságot a bosszúsomjas németek tömegmészárlásai alól, illetve hogyan mentse meg a helyi lakosságot attól, hogy németországi rabszolgamunkára hajszolják őket. A német és más nemzeti-ségű büntetőosztagos hadifoglyok vallomásaikban mindig azzal védik magukat, hogy erős partizánmozgalom volt, és számíthatott a lakosság támogatására, hiszen elrettentés végett gyilkolták halomra a népet, főként öregeket, nőket, gyermekeket. Az utolsó emberig.³⁷ Kellott ide Sztálin „világnézeti háborúja”, amely Reichenaura lett volna válasz? A partizánok terrorizálták saját falvaikat, rokonaikat Sztálin nyomására? Sztálin mindenható keze elér mindenüvé. Ungváry Krisztián a sztálini korszak történetírásának fordított mását rakja elének.

Megszállás és történelmi összevetés

Az „új narratíva” megfogalmazása céljából készültek a fentebbi megalapozatlan mondatok,³⁸ s arra hivatottak, hogy a Wehrmacht, a magyar megszálló csapatok és a Vörös Hadsereg, illetve a partizánmozgalom között a szerző felszámolja a politikai és morális különbségeket, ezzel a holokausztban, a Szovjetunió népei ellen folytatott népirtásban résztvevő Wehrmachtot ugyanolyan megítélésű harcoló félként ábrázolja, mint a hazájukat védő, az Auschwitzot felszabadító, Európát a fasizmustól megmentő legfőbb katonai erőket. A szerző értékelése

során a *sztálinizmus* egy teljes mértékben strukturálatlan fogalmával operál, olyan kiterjesztésével, olyan végletes leegyszerűsítésével spekulál, amely történész számára megengedhetetlen. Miközben képes a Wehrmachtton belül a népirtással – úgymond – szembenálló csoportokat „rekonstruálni”, nem tudja megkülönböztetni a hazájukat védő embermilliók hazafias küzdelmét a sztálini politikai elnyomástól, nem érti vagy nem is akarja értelmezni ezt az alapvető kérdést. Nem érti, hogy paradigmájában – nem szólva itt az antifasiszta mozgalom sok millió mártírjáról – megsérti annak a közel félmillió zsidónak³⁹ az emlékét is, akik a Vörös Hadseregben harcoltak, és akik közül közel százezren életüket áldozták a náci gyilkoló gépezet szétzúzása során.

Hogy a dokumentumkötetünk megjelenése nyomán kibontakozó vitának mi a valóságos tétje, most Ungváry – kötetünkkel lényegében azonos című – könyve világossá tette mindenki számára. Tétje a rendszerváltást követő új társadalmi rend és politika rezsimjének legitimációs ideológiája: a Horthy-rendszer megítélésének „végső” mérlege. Jelen recenzió is jórészt azért íródott meg, hogy a fiatalabb nemzedékek számára is világos legyen: létezik a politikai hatalom kiszolgáltatásától független történetírás, történeti értékelés, amely kisebbségben ugyan, de világosan artikulálni tudja saját alternatív pozícióját.

A két álláspont, a két történelemszemlélet és világlátás, amelyek ebben a vitában oly példaszerűen tükröződnek, a magyar és a szovjet megszállás összevetése során is megnyilatkoznak.

Ungváry e tekintetben is teljesen önkényesen válogat a tények között. Egyetlen kérdést emel ki, úgy fogalmaz, hogy „nem a magyar megszállás egészét kellene összehasonlítani a szovjet megszállással, hanem csupán azt a részét, ami érdemi partizánháború nélkül zajlott”.⁴⁰ Bár elismeri, hogy „egy ilyen összehasonlítás is kínos eredménnyel járna, hiszen kiderülne belőle, hogy strukturális értelemben (!?– K.T) a magyar honvédség bizonyos mértékig (!??– K.T) részt vállalt egy népcsoport megsemmisítésének megszervezésében (!?– K.T)...” Ahány szó, annyi eufemisztikus megfogalmazás, elkenés, visszalépés korábbi tényszerű leírásaihoz képest is. Sőt, Nyugat-Ukrajnában, írja, „a magyar megszállók a lakossággal viszonylagos harmóniában éltek”. (Hogy közben zajlik a holokauszt, itt nem számít, csak a „harmónia”! Vagy nem érti, amit ír, vagy felfoghatatlan cinizmusról van szó. Nem húzza alá, hogy e harmóniának az volt az „ára”, hogy ott a lakosság egy kisebb része (éppen a holokausztban és a lengyelek kiirtásában való bűnrészessége miatt is) az ellenség oldalára állt. Azt mondja az összehasonlítás további korlátozása érdekében, hogy a debreceni ideiglenes Nemzeti Kormány létezése ellenére „a békés egymás mellett élés lehetőségét a magyarok és a szovjet katonák közötti gyakran áthidalhatatlan kulturális szakadék...” gátolta. Mi ez az értelmetlen „kultúrfölely” – *kultúrasszizmus*? Mi volt itt „áthidalhatatlan”? Mire való a népirtásban résztvevő megszálló csapatok „européerségének”, rász-

szista „felülállásnak” kidomborítása? Majd az összehasonlítás további „elmélyítése” érdekében megjegyzi, hogy a szovjetek két (!) magyar falu teljes lakosságát meggyilkolták vélelmezett partizántevékenység miatt...⁴¹ De Ungváry még csak nem is dokumentálja a két falu sorsát, ami arra utal, hogy nem is léteznek erre vonatkozó hiteles adatok, ami természetesen nem jelenti azt, hogy szovjet katonák nem követtek el nagy számban erőszakos bűncselekményeket.⁴² Viszont hallgat arról, amit a mi kötetünk dokumentál: 1944–45-ben magyar területen több helyen is meggyilkoltak sebesült vagy elfogott szovjet katonákat. Pedig ez is hozzátartozik a történelmi valósághoz.

Ungváry ezt követően fogalmazza meg tézisét a Szovjetunió „fél-ázsiai” jellegéről – összefüggésben a szovjet megszállással és a sztálinista diktatúrával. Ám ez a tudományosan megalapozatlan tézis nem közelebb visz, hanem eltávolít a valóságos történelmi szembenézéstől. Egyenesen a népirtásban résztvevő magyar alakulatok mentegetéséről van szó. Hogy nem félreértem Ungváryt, azt a *Magyar Narancs* c. kapnak adott interjúja egyértelműen dokumentálja: Ungváry így vélekedett: „Partizánháborút, mint tudjuk, csak a gerillamódszerek átvételével, kommandóakciók végrehajtásával lehet sikeresen megvívni – ehhez mozgékonyság, jó fegyverzet és nehézfegyverek kellenek –, nos, ez mind hiányzott.” Ezért a magyar megszálló erők csak a lehető legszörnyűbb módon, a felperzselt föld taktikájával tudtak harcolni.” Tehát nem szervezett népirtó politikáról van szó, vagyis a felperzselt föld taktikájával folyó partizánháború nem a náci életterért folyó háborúskodás következménye itt, hanem a magyar honvédek gyenge felszerelésének. Sic!. Talán a partizánok felszereltsége jobb volt? Vagy hatékonyabban harcoltak volna? Ungváry könyvében mindkét kérdésre nemmel válaszolt. Könyvéből még az sem derült ki, hogy a partizánok miért győztek. Ungváry arra a kérdésre, vajon a megszállók el tudták-e eldönteni, hogy a helyi lakosságot a bolsevik elnyomás alól felszabadítandó népességként kell-e kezelni vagy – a korabeli propaganda hangvételét felidézve – a zsidó komisszárok által feltűzött barbár és ellenséges bandaként”, nem a háború rabló, gyarmatosító, népirtó jellegét, magának a népirtásnak a „rendszerességét” húzza alá. Ellenkezőleg: „e kérdésben a németek sem tudtak dűlőre jutni. Mivel számos, egymással ellentétes hivatalos direktíva létezett, így általában a helyi erőviszonyok határoztak arról, miként is kezeljék a polgári lakosságot.”⁴³

Ungváry tehát nem egyszerűen téved, hanem megdöbbentő módon, koncepcionálisan mentegeti a nácik területrabló, népirtó háborúját; e tétele egyoldalú, szubjektív nézőpontjának legsajátabb kifejeződése. Ungváry végső soron megcáfolja a népirtást leíró kutatásait, azaz megcáfolja saját magát.

Az elemzés kiinduló- és végpontja azonban nem lehet más, mint annak világos leszögezése, hogy a náciizmus, a náci állam, a Wehr-

macht, az SS és bűntársaik, illetve azok cselekedetei testesítik meg az *abszolút gonoszt* a történelemben.⁴⁴ Ungváry Krisztián még nem tart itt, de nem árt, ha olvasói felismerik e könyv buktatóit, és nem hódolnak be egy hamis történeti koncepciónak, amely kiszolgálja a mai hivatalos „közízlést”. Az összehasonlítás e téren valóban vízvázlasztó, de nem a német–magyar „kultúrförlény” dőlőfős és civilizációs-rasszista megközelítésével, hanem azzal az abszolút evidens felismeréssel, amelyet Ungváry egyik követőjének is figyelmébe kellett ajánlanom e folyóirat hasábjain.

A magyar megszálló csapatokkal ellentétben, a szovjet katonák nem gyilkolták meg civilek és hadifoglyok százezreit Magyarországon. nem gyűjtöttak fel sok száz falut a teljes lakossággal, nem égettek el embereket tíz- és százezer számra csűrökben és templomokban, nem gyilkoltak millió számra gyermekeket, nem vettek részt a zsidók tömeges lemészárlásában. A Szovjet Hadsereg nem hajtott végre terrorbombázásokat a civil lakosság ellen. Továbbá a náci és szövetséges megszálló csapatokkal ellentétben, a Vörös Hadsereg, a Szovjetunió nem semmisítette meg a magyar államiságot.⁴⁵

Természetesen egy hadtörténeti szakmunka még számos más hibát tárhatna fel Ungváry Krisztián „elbeszélő” könyvében.⁴⁶ De jelen írás célja más volt: megmutatni a kötet (pre)konceptcionálisan teljesen elhibázott jellegét, valamint jelezni, a mai neohorthysta szellemiségű „felülvizsgálat” újraeledését a magyar történetírás *főárama* egyik ismert képviselőjének munkájában.

Jegyzetek

- ¹ Ungváry Krisztián: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944. Esemény – elbeszélés – utóélet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2015.
- ² Vö.: Fóris Ákos: A nemzetiszocialista múlt historizálásának kérdése a német történelevitában. In: Fekete Bálint, Nyúl Viktor (szerk.): *Paletta – I. Új- és Jelenkor-történeti Diákkonferencia. Tanulmánykötet*. Budapest, ELTE BTK Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék, 2014. 105–131.; Bartha Eszter: Történetírás és ideológia: vita a totalitarizmusról. *Múltunk*, 2013, 3. sz. 6–38.
- ³ Ungváry..., i. m. 440.
- ⁴ Krausz Tamás – Varga Éva Mária (szerk.): *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941–1947*. Budapest, l'Harmattan Kiadó, 2013. Ungváry csupán két forráscsoportot ismert fel a több mint 600 oldalas könyvben, noha ott valójában hat különböző forráscsoport szerepel, ha a fotódokumentumokat is beleszámítjuk: peranyagok, RÁB-jelentések, RÁB-jegyzőkönyvek, tanúvallomások, hadifogoly-nyilvántartási lapok, fotódokumentumok.
- ⁵ Megemlítem példaképpen Sipos Péter, Szilágyi Ákos vagy Vaszilij Hrisztoferov nevét.
- ⁶ Gémesi Ferenc (szerk.): *A magyar megszállás – vajdó nemzeti önismeret. Válasz a kritikákra*. Budapest, Russica Pannonicana, 2013; különösképpen

Papp Gyula, Szilágyi Ákos és Sipos Péter írásaira hívom fel a figyelmet. Jelen recenzióban elsősorban a következő cikkeinkre támaszkodtam: Krausz Tamás –Varga Éva Mária: Egy könyvrecenzió – tizenkét csúsztatás. *Történelmi Szemle*, 2013. 2. sz. 325–340.; Uők.: A kitaláció mint kritikai eszköz. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2013. 4. sz. 1067–1075. és Krausz Tamás: Hogyan írma át Ungváry Krisztián a nagy honvédő háború történetét? *Századok*, 2014. 1. sz. 201–228.

- 7 Egy középiskolai tanár – példaként említem – a HVG című liberális lapban már evidenciaként szajkózza a végletekig leegyszerűsítő „téziseket”: www.hvg.hu/velemeny/nyuzsog/2o151221_Jozan_orulet
- 8 Yehuda Bauer: Memo to the ITF on Comparison between Nazi Germany and the Soviet regime. 5. <http://www.erinnern.at/bundeslaender/oesterreich/gedenktage/23.-august/23-august-ein-gedenktage-als-ausdruck-eines-gemeinsamen-europaischen-geschichtsbewusstseins-oder-von-geschichtsklitterung/yehuda-bauer.pdf>
- 9 Miért csak Leningrád? – A német tervek alapvetően számoltak az élelmiszer elvonásával a keleti területekről. Adalék: Götz Aly számítása szerint, 21,2 millió embertől vonták meg teljes mértékben a táplálkozás lehetőségét! (*Hitler néppállama*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2014. 232.) Ez a szám sokszorosa a leningrádi népirtásnak.
- 10 Ungváry..., i. m. 435–438.
- 11 Lásd erről Krausz T.: Hogyan írma át..., i. m. 206–207.
- 12 Itt jegyzem, hogy Ungváry sajnálatos módon nem használja Yichak Arad historiográfiai jelentőségű művét, amely éppen a zsidóság elpusztítására vonatkozóan tartalmaz hiteles adatokat. Hozzávetőleg 500 ezer zsidó vöröskatonára harcolt a Szovjet Hadseregben a háború időszakában, akik közül több, mint 120 ezer halt hősi halált, bár Ungváry értelmezésében aligha tekinthetők hősöknek, hiszen nem tud különbséget tenni jó és rossz oldal között. Ezzel természetesen azoknak a zsidó áldozatoknak az emlékét is sérti, akik hadifogolyként vagy partizánként adták életüket hazájukért. Mintegy 80 ezerre tehető azoknak a zsidó vöröskatonára-áldozatoknak a száma, akik hadifogolyként pusztultak el. Összesen tehát mintegy 200 000 a zsidó katonáraáldozatok száma. Vö. Y. Arad: *In the Shadow of the Red Banner. Soviet Jews in the war against Nazi Germany*. Yad Vashem, Jerusalem, 2010. 4-5.
- 13 Vö.: Krausz T.: Hogyan írma át... i. m. 206 skk. A hivatkozásokat lásd az eredeti cikkben, ismétlésüktől terjedelmi korlátok miatt eltekintek.
- 14 Vö.: *Tragegyija belorusszkih dereveny. Dokumenti i matyeriali*. (Szosztaviteli: N. Kirillova, V. Szelemenjev). Minszk–Moszkva, 2011. 8-9.
- 15 Ungváry..., i. m. 117.
- 16 Dokumentumkötetünk bevezetőjében részletesen vizsgáltam és idéztem a „füzetet”, amely hosszan foglalkozik a zsidók és a partizánok elleni harc fokozásával. A dokumentum és a hozzá tartozó 16-os számú melléklet megállapítja, hogy „A zsidók maradéktalan kiirtása elsődrendű érdek.” A vezérkari instrukció 31. oldalán kertelés nélkül kimondja – nyilván nem a „rossz módszerek” visszafogása érdekében – hogy „Minden zsidó – nemre és korra tekintet nélkül – a partizánokkal tart!” És akkor már a zsidók alapvető tömegeinek kiirtásán túl vannak...
- 17 Ungváry Krisztián, aki preferálja a „szociálpszichológiai” módszert, elidőzhetett volna a *vereségtudat* és a *bosszú* fogalmainál és valóságánál is.

¹⁸ Ungvárynak a szovjet forrásokhoz való viszonyára egy jellemző példa: Jelinó falu elpusztítása kapcsán magyar dokumentumokból kiindulva megjegyzi, hogy miközben a magyarok a falut felgyújtották, és elfogtak 230 „partizánt”, „közülük 30-at rögtön agyonlőttek”, de Ungváry mindjárt találgatásba is kezd, hogy ez milyen kényszerítő feltétel miatt *történhetett*. Én már eleve gyanakodnék a forrás pontosságát illetően, amely 230 embert „partizánnak” nevez. Ungváry éppen ellenkezőleg. A mi kötetünkben publikált egyik RÁB-jelentést idézi, amely szerint itt, Jelinóban 296 embert öltek meg. Őszerinte nyilván ez a téves adat, mert a jelentés három évvel az események után készült. Ungváry több dolgot se nem érzékelt, se nem tudott. Először nem érzékelt, hogy a „*rögtön agyonlőttek 30 embert*” kitétel, mit is jelent. A forrás arról nem szól, a többiekkel mi lett később, mert nem tudja, vagy nem akarja elárulni. De ez a kisebbik baj Ungváry forráskritikájában. Nagyobb baj, hogy nem tudja, a *jelentések* a jegyzőkönyvek alapján készültek, amelyek viszont az események friss nyomán keletkeztek! Azt sem tisztázza a történész, hogy vajon mi értelme lett volna annak, hogy a halottak számát eltűzözzák!!! A helyi lakosság életben maradt tagjai nem tudták egy kis faluban családtagjaikat összeszámolni? A magyar katonáknál biztosan jobban tudták. Ráadásul nem a megszállók temették el a halottakat vagy hantolták ki őket, hanem az áldozatok hozzátartozói, képviselői. Mi több, a probléma Sztálin számára éppen az volt, hogy a RÁB-adatokból túlságosan is magas halálozási szám jött ki. Mivel ő csak 8–10 milliós embervesztéséről akart tudni, ezért a RÁB-dokumentumokat már 1946-ban titkosították és 75 évig elő sem kerültek. Ungváry tehát tisztán szakmai szempontból nem tudja megalapozni, miért a gyilkosok adatai iránt van nagyobb bizalommal, mint az áldozatokéi iránt. Vö.: Ungváry..., 279–280.

¹⁹ Ungváry..., i. m. 383.

²⁰ Éppen Ungváryval polemizálva mutatta meg Csapody Tamás, hogy a magyar munkaszolgálatosok szintén a holokauszt áldozatainak tekintendők. http://index.hu/tudomany/tortenelem/2013/01/17/mitoszok_a_don-kanyarrol/; http://index.hu/velemeny/olvir/2013/01/22/mozgo_vesztohelyek/

²¹ Krausz–Varga (szerk.): i. m. 160–161., 176–177., 196–197., 434., 458.

²² Krausz–Varga (szerk.): i. m. 478–480.

²³ Korábban már erre is felhívták Ungváry figyelmét, de láthatólag semmiféle kritikával nem néz szembe. Vö. Szvák Gyula: A retrospektív partizánvadászatról. In: A magyar megszállás...i. m. 23–25.

²⁴ Krausz–Varga (szerk.): i. m. 28.

²⁵ Vö.: Ungváry..., 87–88. skk Megjegyzendő, hogy adataiban, leírásaiban nem ritkán vesz át kétes értékű dokumentumokat forráskritika nélkül. Legszembetűnőbb eset Sztálin 0428-as parancsa a partizán-ellenállás fokozásáról, amelyet abban a hamis formában idéz, amelyet már korábban megbíráltam, jelezve, hogy német és orosz történészek is feltárták az eredeti dokumentumot, amelyen Sztálin saját kezűleg írta be a civil lakosság evakuálásának szükségességét. Ungváry az ellenállás fokozását „embertelennek” nevezi, egyébként több helyen is gyakorlatilag az ellenállás feleslegességét, hiábavalóságát domborítja ki, miközben így értelmezhetetlen marad az a tény, hogy a partizánmozgalom óriási anyagi és emberi erőket kötött le, amelyeket a nácik és csatlósai nem tudtak a frontra vezényelni, nem is szólvá az ellenségnek okozott veszteségekről, legyenek azok bármekkora. Uo. 97. Vö.: Krausz T.: Hogyan írni át..., i. m.

- ²⁶ Ungváry..., 100., 106–108. Ungváry többet foglalkozik a partizánok által elkövetett atrocitásokkal, „főállású vodkafőzéssel” és bűncselekményekkel, önkényeskedő osztagaikkal, mint a szovjet partizánmozgalom összes többi, sok ezer más osztagával. A szerző a partizánmozgalom kriminalizálását szintén B. Musial, szélsőjobboldali lengyel-német történész alapján „rekonstruálja”. Miközben Ungváry arról elmélkedik, hogy nem engedik be a magyar kutatókat a levéltárakba, jelen sorok szerzőjét számos levéltárban éppen a magyar kutatók látogatásának elősegítésére kérték, például éppen Voronyezsben. Beengedték volna őt a brjanszki levéltárba is...
- ²⁷ Sőt, a szerző külön kitér arra, hogy a nemzetközi hadijog nem tiltotta a partizánok kivégzését, nem hordtak jól látható megkülönböztető jelzést. Uo.52–53. De arra egy sort sem veszteget, hogy miféle bűn volt maga a Szovjetunió megtámadása.
- ²⁸ Ungváry..., i. m. 301–302.
- ²⁹ Ungváry erre hiteles forrást nem tud idézni. 2010-ben egy volgográdi vizit során M. M. Zagorulko neves szovjet-orosz történész és levéltáros, aki a háborúban vöröskatonaként vett részt a harcokban, úgy nyilatkozott jelen sorok szerzőjének füle hallatára (is), hogy Sztálingrádnál kb. minden hatodik katona lehetett szovjet hadifogoly. Hivatalosan publikált adatok e tárgyban nem léteznek. Lásd még: <http://www.alboin.ru/stalingrad-zapadnya-dlya-vermahta/>
- ³⁰ Ungváry..., i. m. 63.
- ³¹ Ungváry Musial németországi kritikáját is magától értetődően figyelmen kívül hagyta, amely pedig Musialnak mind szakmai egyoldalúságait, mind ideológiai premisszáinak szélsőjobboldali gyökereit megmutatta. Egy Musial-kritika a sok közül: <http://www.hsozkult.de/publicationreview/id/rezbuecher-11444> A. Gogun nemcsak a szovjet partizánmozgalom egyoldalú beállításában marasztalja el a történelmi kritika, hanem azért is, mert tagadja az Ukrán Felkelő Hadseregnek a holokausztban való részvételét. Ld. erről: <http://defendinghistory.com/grzegorz-rossolinski-liebe-on-academic-article-that-obfuscates-the-holocaust-and-denies-oun-opa-anti-jewish-violence/20907>
- ³² Itt jegyzem meg, hogy a szovjet területen a holokauszt áldozatainak számára vonatkozóan a szerző ugrál az adatok között, végül megállapodik egy helyütt a 2,3 milliós adatnál, viszont ez nem felel meg a valóságos, kb. 2, 7 milliós számnak, amelyet számos írásomban bemutattam alapjában az idézett I. Arad munkássága alapján.
- ³³ Vö.: Ungváry..., i. m. 63.
- ³⁴ Vö. részletesebben Krausz T.: Hogyan írná át..., i. m.
- ³⁵ Ungváry..., i. m. 51–52.
- ³⁶ Ungváry..., i. m. 349–351.
- ³⁷ Vö. Tragedyija belorusszkih gyereveny...i. m. 311–319.
- ³⁸ Sajnos, ilyen mondatok szép számmal idézhetők, például, amely egy náci tábornokot, Reichenaut és Sztálint egyformán vádolja a „világnézeti háború fokozásáért” (sic!). Vö.: Ungváry..., i. m. 34–35.
- ³⁹ Itt jegyzem meg, hogy Ungváry helytelenül beszél „zsidó származású” emberekről a Szovjetunióban, mert ott – eltérően például Magyarországtól – a zsidók önálló *nemzetiséget* képeztek.
- ⁴⁰ Ungváry..., i. m. 439.
- ⁴¹ Vö.: Ungváry..., i. m. 437-440.
- ⁴² Akárcsak Ungváryt, az Országos Levéltár illetékeseit is a mi dokumentumkötetünk „ihlette meg”, akik előálltak a szovjet megszállás dokumentumaival

egy szakmailag súlyosan sérült műben: L. Balogh Béni (szerk.): „Törvényes” megszállás. A szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2015.

- ⁴³ http://magyarnarancs.hu/konyv/mint_egy_fortyogo_ust_ungvary_krisztian_tortenesz-53090
- ⁴⁴ Ungváry a rá jellemző eufemisztikus megfogalmazásokkal, de azért kimondja meggyőződését, amely – számos durva szakmai és elméleti tévedést tartalmazva – közvetlenül utat nyit a holokauszt relativizálásához: „...a náci Németország bizonyos származás alapján kijelölt társadalmi csoportok megsemmisítésére törekedett. Hasonló felvethető a Szovjetunióval szemben is, amely a megsemmisítendőek csoportját osztályhelyzet alapján definiálta, ez a megsemmisítési szándék azonban 1941 után már nem volt annyira direkt és nem is volt annyira konzekvens, mint a nácik antiszemitizmusa.” Ungváry..., i. m. 438.
- ⁴⁵ Vö.: Krausz Tamás: Egy levéltári kurzuskötet a Győzelem 70. évében – L. Balogh Béni (szerk.): „Törvényes” megszállás. A szovjet csapatok Magyarországon 1944–1947 között. *Eszmélet* 106. sz. (2015. tavasz), 86–99.
- ⁴⁶ Példának okáért: nem használja, nem idézi Bálint József témába vágó köteteit, vagy hogy az orosz nevek átírása magyarra a teljes önkényesség jegyében történt.